

**AZ ISKOLA MINT KULTURÁLIS REVITALIZÁCIÓS TÖREKVÉSEK
SZÍNTERE TÖBBNEMZETISÉGŰ KÖZÖSSÉGEKBEN**

Fogalmi keretek

A revitalizáció eredetileg egy az egészségügyben használatos kifejezés volt (re-vissza, vita/vitae-élet; ≈ újraélesztés). Napjainkban mindenre érthető, ami valamilyen úton-módon elavult, elhalt, elöregedett, veszélyeztetett vagy elromlott, amit fel-vagy megjavítani, helyreállítani, újjáépíteni, feleleveníteni, új életre kelteni kell, azt egyszerűen revitalizálják. Így a revitalizáció fogalmát egyaránt használják a környezet (folyók, erők, vidékek), slamosodó kül- és belvárosok, szomszédságok, közösségek, kisebbségek, nemzetiségek, nyelvek¹ (pl. kihalófélben levő nyelvek) és kultúrák újraélesztésére. Kulturális revitalizáció alatt adott népcsoport, nemzetiség, etnikai vagy nemzeti kisebbség kulturális értékeinek felelevenítését, újjáélesztését értjük, beleértve a tárgyi és szellemi kultúra egészét: a nyelvet, a népszokásokat, hagyományokat, stb. A szomszédos országok viszonylatában Gábrityné Molnár Irén² a vajdasági magyarok csökkenő demográfiai és gazdasági vitalitásáról beszél. Kolláth Anna³ a szlovéniai magyar közösség esetében szintén csökkent vitalitásról, amin azt érti, hogy a mintegy 8 ezres magyar közösség képtelen önerőből megteremteni az fennmaradáshoz szükséges személyi, anyagi (azaz minőségi élet-) feltételeket. Radó Péter⁴ a magyarországi nemzeti kisebbségek vitalitásán azt érti, hogy ezek a kisebbségek azaz mennyire képesek elkülönült, szervezett társadalmi nagycsoportként (közösségként) működni, s mint ilyenek, mennyire képesek saját létük folytonosságát biztosítva integrálódni a társadalom egészébe.

Multietnikum vagy több nemzetiség? Etnikum alatt történelmileg kialakult, az összetartozás tudatával, valamint közös nyelvvel, kultúrával és hagyományokkal

¹ Nyelvi revitalizáció kérdésében részletesebben adott a következő bibliográfiai gyűjtés:

http://www.hrelp.org/languages/resources/orel/end_rev.html

² Gábrityné Molnár Irén: A vajdasági magyarok migrációjának motívumai és hatása a magyarság társadalmi szerkezetére. In: Kisebbségkutatás 2002/2.

http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1106

³ Kolláth Anna: A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és rendeletek tükrében.

⁴ Radó Péter: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Kutatócsoportjának 1992-1994. évi munkaterve. 1994.

rendelkező népeiséget értünk. Etnikum = népeiség, népcsoport; egy nép jellegzetes sajátságai. A kisebbségben élő etnikumokat nemzetiségeknek nevezik. A nemzeti kisebbség (a többséggel azonos nyelvű, magát mégis különálló nemzeti csoportként definiáló kisebbség esetén *etnikai kisebbségről* beszélünk), ill. elavult szóhasználattal *nemzetiség* a többségi népeiséggel azonos államalakulatban élő népcsoport.⁵

Kutatási kérdésfelvetés

Kutatásunk, melyet Bindorffer Györgyivel, Bakó Boglárkával, Balassa Szilviával és Szabó Orsolyával közösen végeztünk, a pilisi régió, többnemzetiségű településeire irányult, azt vizsgáltuk, hogy melyek a nemzetiségi kultúrához való kötődés szintjei? Azt vizsgáltuk, hogy a nemzetiségi származással rendelkező általános iskolás generációnál a nemzetiségi kultúra milyen nyilvános és személyes tereken jelenik meg. A nemzetiségi kultúrának van-e szervezett, deklarált, „hivatalos” tere és ideje illetve, hogy emellett létezik-e ugyanennek spontán, személyes, családi megjelenése. Kutattuk, hogy a nemzetiségi kultúra szervezett keretek között, tananyagként kerül-e a gyerekek elé, tehát beszélhetünk-e a nemzetiségi kultúra „újraélesztéséről”, vagy családi örökségként, hagyományként a folytonosság jellemző. Érdekes kutatási pont, hogy mindez a kultúrának mely területein jelentkezik, pl. a nyelvhasználatban, a hagyományok, az etnikai, a lokális kultúra történelmének ismeretében vagy a nemzetiségi mítoszok továbbörökítésében. A nyelvhasználat, az iskoláztatás és a kulturális tradíció fontos ismérve egy nemzetiségi csoport identitásának illetve integrációs és/vagy asszimilációs folyamatainak. Ezért kutattuk a nemzetiségi közösségek fiatal generációjának kulturális kötődéseit, illetve belső nyelvhasználatát, vizsgáltuk a települések „közlekedő nyelvét” és a különböző nyelvhasználati szintereket, illetve e közösségek nyelv- és iskolaválasztási stratégiáit.

Kutatásunkat olyan településeken végeztük, ahol, az alábbiak közül legalább három kultúra él együtt: szlovák, szerb, német illetve cigány. A fenti elvek és előzetes ismereteink alapján a következő 3 település került kiválasztásra: Piliscsaba, Pilisszentkereszt, Csobánka.

Vizsgálatunk négy szintre irányult, azt vizsgáltuk, hogy milyen mértékben járulnak hozzá a különböző szinterek (az iskola, a család és a helyi közösség) a nyelv és

⁵ In. Wikipédia. <http://hu.wikipedia.org/wiki/Nemzetis%C3%A9g>.

kultúra átörökítéséhez? Az első szint az egyén, a diák szintje, a második a családi szint, ahol az iskoláskorú gyerekek szüleivel és nagyszüleivel beszélgettünk, a harmadik az oktatás szintje, ahol pedagógusokkal és intézményvezetőkkel egyénileg vagy csoportosan beszélgettünk, a negyedik szint az önkormányzati és kulturális egyesületek, civil szervezetek szintje.

Bár maga a megválasztott téma is a kvalitatív módszerek használatát indukálta, ezt erősítette, hogy kutatócsoportunkban szociológusokból és antropológusokból állt, ezért a módszerek tekintetében is próbáltunk egyfajta tudományok közötti konszenzusra jutni. Választásunk így esett az interjúzási technikák és a terepmunka, illetve a résztvevő megfigyelési módszerek ötvözésére.

A 13-14 éves iskoláskorú generáció tagjaival strukturált és téma-centrikus interjúkat készítettünk. Ezek a gyerekek nyelvhasználatára, a nyelvhasználat színtereire, a nemzetiségi kultúra ismeretére és ennek az ismeretnek a forrásaira irányultak. A második a családi szint, ahol az iskoláskorú generáció szüleivel és nagyszüleivel készítettünk mélyinterjúkat. Ennek során a nemzetiségi kultúra hagyományának és továbbörökítésének igényét, illetve azt vizsgáltuk, hogy a különböző generációk nemzetiségi kultúrához való kötődésére mennyire jellemző a folytonosság. A harmadik szint az oktatás szintje. A pedagógusokkal készített strukturált és téma-centrikus interjúk arra irányultak, hogy felderítsük, hogy a kisebbségi kultúra tananyagként való átadása a kultúra mely területeire irányul. Mit tartanak a tanárok a „hivatalos” szinten átadásra és nyilvános prezentálásra méltónak, illetve felállítanak-e a különböző nemzetiségi kultúrák között hierarchiát, minősítenek-e történeti és kulturális szinten és ez a minősítés megjelenik-e az átadott „nemzetiségi tananyagban”. Az utolsó szint az önkormányzati és a civil szervezeti szint. Önkormányzati tisztviselőkkel és civilszervezetek tagjaival készített strukturált és téma-centrikus interjúkkal feltérképeztük, hogy a nemzetiségi kultúrát milyen minőségben prezentálják a külvilág felé (falunapok, testvérvárosi kapcsolatok), s ebben milyen szerepet kap az általános iskolás generáció (testvériskolai, tánccsoporti, énekkari kapcsolatok) s mindez hogyan kapcsolódik össze a település lokális hagyományaival, illetve mennyire illeszkedik a kisebbségi kultúra „általános” prezentálásába.

A gyerekekkel, családtagokkal, pedagógusokkal csoportos beszélgetésekre kerül sor mindhárom településen, az önkormányzati képviselőkkel és tisztviselőkkel, iskolaigazgatókkal, a kulturális és civil szervezetek képviselőivel pedig egyéni interjúk készülnek. Összesen 30 interjú és fókuszcsoportos beszélgetés készítésére (iskolaigazgató, kisebbségi önkormányzatok, települési önkormányzat, kulturális szervezetek) került sor, Csobánkán, Pilicsabán és Pilisszentkereszten.

Ugyanakkor azt is gondoltuk, hogy a fent felsorolt kérdésekre az interjúk mellett csupán aprólékos résztvevő megfigyeléssel történt terepmunka során születhetnek válaszok, hiszen a nyelvi, a kulturális-társadalmi jelenségek adott egyedi esetekben és megjelenési formákban válnak felismerhetővé és a kutatás számára megragadhatóvá. Ez indokolja az egyéni és csoportos interjúk mellett legfőképpen a kulturális antropológia módszertanának alkalmazását. A résztvevő megfigyelésen alapuló, belső megközelítések módszerével az említett jelenségcsoportokat a maguk belső világában és kontextusaiban vizsgálhatjuk. A különböző településeken folytatott előzetes terepfelmérések során olyan közös hipotéziseket, problémaköröket dolgozunk ki, amelyek által az egyes kulturális-közösségekben élő fiatalok nemzetiségi kötődésének lokális sajátosságai mellett sem halványodnak el a kutatás általános kérdéscsoportjai. Kutatócsoportunk tagjai mindegyik kutatott településen a kulturális antropológia holisztikus-értelmező paradigmáját alkalmazzák, azaz a nemzetiségi közösség kulturális kötődésének aspektusait azok egymással összefüggő komplex rendszerben vizsgálta és interpretálta. E belső megközelítési mód mellett, az általunk vizsgált különböző terepek tapasztalatai módot adnak az összehasonlító módszer alkalmazására és átfogóbb magyarázatokkal is szolgálnak.

Kutatási eredmények⁶

Kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy nem beszélhetünk sem nyelvi, sem kulturális revitalizációról. Nem beszélhetünk nyelvi revitalizációról, mert a fiatalabb nemzedékek által használt nyelv, a nemzetiségi iskolában tanított nyelv nem azonos az idősebb generációk által használt nyelvvel. A nyelvvesztés folyamatában a kulturális revitalizáció is kérdésessé válik, mert igaz, hogy az 1990 előtti időszakhoz képest, a nemzetiségi önkormányzatok, egyesületek, klubok létrejöttével,

⁶ részlet a kutatási zárójelentésből

támogatásával fellendült, illetve szervezett körülmények közé került egy-egy település kulturális élete, de ebben a fiatalok nagyon kis mértékben vesznek részt.

Az egyes nemzetiségek és települések esetében a kulturális értékek átadása más és más színtereken történik. Míg a szerb és roma népcsoportok esetében a családi átörökítésnek van elsődleges szerepe, addig a szlovák és német nemzetiségek esetében az oktatás az, ami jelentős szerepet tölt be a nyelvi-kulturális értékátadás folyamatában, bár hangsúlyoznunk kell, hogy ez utóbbi kettő esetében nem a helyi, településen használatos nyelv, hanem az irodalmi nyelv elsajátítása történik. A nemzetiségi nyelv és kultúra átadásában a nemzetiségek körében (romákat kivéve) megfigyelhető egyfajta elkülönülési, a saját kultúrába történő bezárkózási szándék, egyfajta etnocentrizmus. Ezt egy a régiókra jellemző általános kisebbségi szindrómának is tekinthetjük, amennyiben nemcsak a magyarországi kisebbségek, de határon túli magyar közösségek esetében is megfigyelt jelenség, mely a nyelvi és kulturális asszimilálódással szembeni megnyilvánulásként értékelhető. Ez a befele forduló magatartás, elkülönülési hajlandóság egyfajta meritokratizmussal, elitista minőségdiskurzussal is társul az idősebb és közép-korosztály körében. A nemzetiségekkel szemben a romák nem elkülönülni, hanem beilleszkedni szeretnének a település lakói közé és ennek érdekében feláldozzák a nyelvüket és kultúrájukat, visszaszorítva azt családjuk, illetve szűkebb közösségük kereteibe, korlátozva és szigorúan meghatározva a 'láthatatlanságból' történő kilépés helyét és idejét. A többi nemzetiség (az általunk vizsgált néhány településen, ahol a nemzetiségek nagyobb történeti múlttal rendelkeznek, a magyar is csak a szóba jöhető nemzetiségek egyikeként értelmezhető) elkülönülési szándéka óhatatlanul őket is elkülönülésre ítéli, bár nem biztos, hogy maguktól az integrációnak ezt a megoldását választanák.⁷

A 13-14 éves korosztály esetében azt tapasztaltuk, hogy nagyon alacsony a nemzetiségi kultúrához való kötődés. A gyermekek többsége nem beszéli jól szülei nyelvét és érzékelhető egyfajta távolságtartás, illetve ellenszegülés a szülők, esetleg iskola által propagált nemzetiségi kultúrával szemben, ami számukra nem képvisel értéket, inkább egyfajta kötelezettség, sok esetben nyűg.

⁷ Neillbloem Renydiaz - liberális multikulturalizmus: amikor az integráció szegregációt jelent (When integration means segregation).

Az iskola nem tud e tekintetben áttörést nyújtani, azonban olyan passzív nyelvi és kulturális tudást ad, melyhez később a már középkorúvá, felnőtté vált, és nemzetiségüket már inkább értéként tételező generációk visszanyúlhatnak (lásd a pilisszentkereszti és csévi hullámzó nyelvhasználatot). A kulturális és civil szervezetek nehezen tudják megszólítani ezt az általános iskolás nemzedéket, talán azért is, mert a finanszírozási feltételek (támogatás és pályázati bizonytalanság) nem biztosítják programjaik hosszú távú kifizetési lehetőségét (lásd piliscsabai Tanoda program) így kezdeményezéseik egyszeri kísérletek maradnak. Az egyház kulturális átörökítésben betöltött szerepe egyfajta szinten tartó mechanizmusként írható le, ami részben a szekularizációs folyamatok térnyerésével magyarázható.

Interjúalanyaink szerint, egy tényleges revitalizációhoz, az anyanyelvi kultúra fennmaradásához az anyagi eszközök és feltételek biztosítása (pénz- pénz- pénz) mellett sok-sok elhivatott, életét a kultúra fenntartására áldozó személyre (fiatalra és idősebbre egyaránt) lenne szükség. Kérdés, hogy a jelen folyamataival mellett, a jövőben akadnak-e még fáklyavivők, akik a lángot tovább viszik?

Irodalom

Liberal Multiculturalism: When Integration Means Segregation (A Dhimmi in Canterbury), <http://phastidio.net/2008/02/08/liberal-multiculturalism-when-integration-means-segregation-a-dhimmi-in-canterbury/> 2008. febr.8. Leolvasás ideje: 2008.május 30.

Neil Stenbæk Bloem & Reny Diaz (2002) :White Flight: Integration through Segregation in Danish Metropolitan Public Schools. In. www.humanityinaction.org/docs/Reports/2007Danishreports/Neilbloem_Renydiaz.doc. Leolvasás ideje: 2008.május 30.

Kakasy Judit: 'Etnikum', avagy egy szó kiüresedett jelentései. Kempf, Olivier: L'ethnie, où les faux-semblants d'un mot. = Défense nationale, 2006. 62. évf. 8–9. sz. 167–174. p. In. Kisebbségkutatás 2007 /2. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2007_02/cikk.php?id=1488. Leolvasás ideje: 2008.május 30.

Jon Reyhner, Gina Cantoni, Robert N. St. Clair, and Evangeline Parsons Yazzie (eds.): Revitalizing indigenous languages. 1999. Northern Arizona University

Petrusán György: Nemzetiségeink kultúrája a közoktatásban. ÚPSZ. 2004. január. In. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00078/2004-01-kf-Petrusan-Nemzetisegeink.html>. Leolvasás ideje: 2008.május 30.